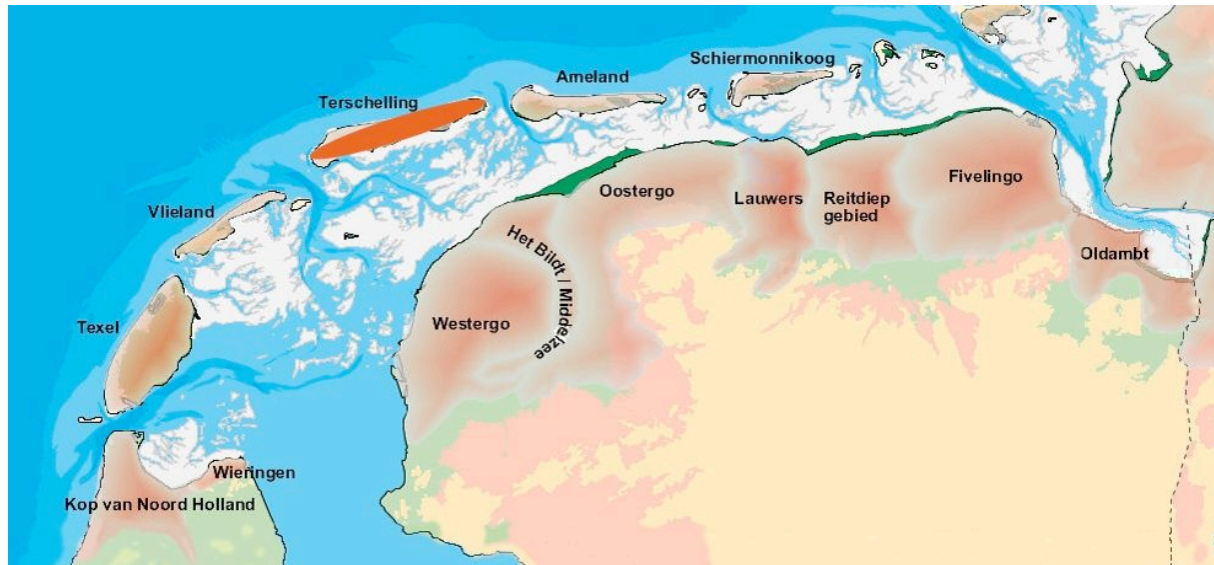

Sporen in het zand van Terschelling

Sector: toerisme

Inleiding

De oudste sporen van menselijke bewoning op Terschelling zijn terug te vinden op het Stryper kerkhof. Bij archeologisch onderzoek zijn daar resten aangetroffen van een houten kerkje en een begraafplaats van ongeveer 1000 jaar geleden. Aangenomen wordt dat sinds die tijd het eiland door mensen bewoond is. Zij hebben de afgelopen duizend jaar vele sporen in het zand achtergelaten. Sommige sporen zijn vaag, maar nog herkenbaar dankzij de verhalen die zijn overgeleverd, andere zijn feitelijk en materieel aanwezig. Soms zijn het restanten van grondgebruik, dijkbouw of landaanwinning, dan weer betreft het bouwwerken, monumenten of *lieux de memoire*.

Terschelling is een populair vakantie-eiland, dat wordt bezocht door een grote diversiteit aan gasten. Er komen gezinnen, ouderen, vriendengroepen, rust- en natuurzoekers, jongeren en theaterliefhebbers.

Veel toeristen nemen de fiets om het eiland te verkennen (foto: LancewadPlan).

Tijdens het verblijf is er volop gelegenheid om de omgeving te verkennen. De ervaring van een zo afwijkend landschap en een zo andere manier van leven wekt de nieuwsgierigheid op naar hoe het zo gekomen is. De interesse in historische en landschappelijke achtergronden van het eiland varieert uiteraard, zowel tussen als binnen de verschillende groepen bezoekers. Op Terschelling is er voor gekozen om aan een zo groot mogelijke diversiteit aan wensen te voldoen in de vorm van een gevarieerde fietstocht over het eiland. De duizendjarige geschiedenis van het eiland wordt aan de hand van een selectie uit de karakteristieke sporen voor eilanders en gasten herkenbaar gemaakt.

Landschap en cultuurhistorie

Terschelling is het grootste Friese waddeneiland. De sterke zeestroming in dit dynamische kustgebied, met als gevolg afslag en aangroei van het eiland, is van grote invloed geweest op de vorming van het eiland. Terschelling heeft net als Schiermonnikoog en Ameland een langgerekte, naar het oosten versmallende vorm met in de beschutting van de duinen diverse dorpen. Verder heeft het een ingepolderde kwelder, haakvormige zandplaten aan de westzijde en aan de oostzijde een uitgestrekt duin- en kweldergebied. Een groot deel van de vroegere kweldergronden is door een dijk tegen overstromingen vanuit de Waddenzee beschermd, maar Terschelling heeft ook een groot gebied dat onbedijkt is, de Boschplaat, dat bij hoog water onderloopt.

De Boschplaat rond 1900 (bron: Bonnekaart, KICH).

Het eiland heeft zeven dorpen en een aantal terpachtige nederzettingen in het kweldergebied. Het dorp West-Terschelling is vanouds een nederzetting van vissers, loodsen en zeelieden. De overige dorpen Oosterend, Hoorn, Lies, Formerum, Landerum en Midsland liggen in de beschutting van de duinen op een oude strandwal en hebben een meer agrarisch karakter. De dorpen Formerum en Midsland hebben een structuur die doet denken aan de geestdorpen in Noord-Holland, met wegen die aan de voet van de strandwal lopen. West-Terschelling en Midsland zijn dicht bebouwd, de andere dorpen hebben een meer open bebouwingsstructuur. Daarnaast zijn er enkele kleine terpachtige nederzettingen in het kweldergebied, zoals Kaart, Kinnum en Seeryp.

Midsland, Kinnum, Seerijp en het Stryper kerkhof rond 1900 (bron: Bonnekaart, KICH).

Het boerenbedrijf op Terschelling was vooral gericht op de veehouderij. Bijzonder op Terschelling zijn de boerderijen, gebouwd tussen 1850 en 1930, die zowel in vorm als indeling uniek zijn. Het gaat om een kop-romp type, met als karakteristiek element een dwars uitspringend zadeldak, het *schúntsje* genaamd. Een bijzonder cultuurgewas is de teelt van cranberries. In de 19de eeuw zijn cranberries bij toeval aangespoeld en bleken al spoedig massaal te groeien in de vochtige duinvalleien. Het gewas vraagt weinig onderhoud en de vruchten worden gebruikt in tal van specifieke Terschellinger producten, zoals cranberrywijn en -jam.

Lange tijd vormde de landbouw een belangrijke, maar smalle bestaansbasis van de eilandbevolking. Er werden echter ook andere manieren gezocht om inkomen te verwerven. Al sinds de Vikingen- en Hanzetijd ligt het waddengebied op de belangrijkste handelsroutes van Scandinavië en de Oostzee naar Holland, Vlaanderen en Engeland. Toen het zwaartepunt van de handel rond de Zuiderzee zich van de oostkust naar de westkust verplaatste, kwamen steden als Hoorn en Amsterdam op. Van deze verplaatsing profiteerde West-Terschelling, omdat de scheepvaartroute naar de Noordzee via het Vlie verliep.

De haven van West-Terschelling rond 1900 (bron: Bonnekaart, KICH).

Hierdoor vestigden zich zeevaarders en loodsen in West. Zo kreeg het eiland, net als Vlieland, een belangrijke functie bij het bevoorraden en loodsen van schepen en ontwikkelde met name West-Terschelling zich tot een havenplaats.

De bloei die de plaats in de Gouden Eeuw kende is nog te zien in de karakteristieke commandeurswoningen, de huizen van de toenmalige scheepskapiteins. Ook de oudste nog werkende vuurtoren van Nederland, de Brandaris uit 1594, is op Terschelling te vinden.

Door zijn strategische ligging raakte het eiland betrokken bij vele oorlogen. Hierbij zijn dorpen en schepen meermaals in brand gestoken of geschoten. De meest dramatische was de brand in 1666 tijdens de Tweede Engelse oorlog, die West-Terschelling geheel in de as legde. Een mooie legende is uit deze periode overgeleverd. Het Stryper Wyfke, een oud vrouwtje uit de omgeving van Midsland, weet een compagnie Engelse soldaten af te schrikken door - wijzend naar de begraafplaats in de verte - de uitspraak te doen: "Er staan er bij honderden en er liggen er bij duizenden". Hoewel doelend op de doden en hun grafstenen, meenden de Engelsen dat er versterking was gekomen. Met haar uitspraak redde het Stryper Wyfke de overige dorpen en buurtschappen van het brandschatten. De historie van het eiland bestaat uiteraard uit veel meer dan wat zichtbaar is. Uit de overlevering zijn veel scheepsrampen bekend, waarvan de verhalen bewaard zijn gebleven, zoals die rond het schip de 'Lutine' dat vol met kostbaarheden ten onder ging. Om het maar niet over juttersverhalen te hebben. Ook heeft het eiland beroemdheden voortgebracht, zoals de ontdekkingsreiziger en poolvaarder Willem Barentsz.

Het Stryper Wyfke (foto: LancewadPlan).

De sjuw (tijdbal) werd vroeger op bepaalde tijden gehesen en neergelaten als tijdsaanduiding voor werkers in het veld (foto: LancewadPlan).

Het project

De boeiende geschiedenis die Terschelling heeft gemaakt tot het eiland dat het nu is, heeft een aantal instanties het plan doen opvatten om samen een cultuurhistorische fietsroute te realiseren. Een fietsroute die de rijke en gevarieerde geschiedenis van het eiland Terschelling laat zien en beleven. De route heeft als naam meegekregen 'Sporen in het

Zand' en is 35 á 40 kilometer lang. De route wordt aangeboden in vier trajecten die in beide richtingen zijn te volgen. Zo zijn er startpunten op het hele eiland en is er de mogelijkheid de route over meerdere dagen uit te splitsen. Op plaatsen waar dat wenselijk was zijn informatiepanelen opgesteld om elementen of verhalen toe te lichten. De markering en bebording is in een herkenbare stijl uitgevoerd; gekozen is voor de vorm van een eilander stoepaal. Op deze manier ondersteunt de markering de identiteit van het Terschellinger landschap. Bij de route is een begeleidend boekje verschenen waarin uitgebreide achtergrondinformatie en een kaart te vinden is.

Witte fietspaden doorkruisen het landschap van Terschelling (foto: LancewadPlan).

Terschelling heeft al een bestaande en fijnmazige fietspadenstructuur. De route volgt daarom grotendeels de bestaande paden, maar wordt geleid door de cultuurhistorische objecten, locaties of verhalen van het eiland. Om de route uit te zetten was het nodig om sommige objecten op te knappen of te restaureren, zoals de reddingbootschuur van West-Terschelling. Bij een aantal locaties of objecten moesten informatieborden worden geplaatst. Om de markering aan te brengen, objecten en locaties op te knappen en ze van informatie te voorzien waren financiële middelen nodig. Zodra deze beschikbaar waren, is het project tussen 2004 en 2006 uitgevoerd.

Betrokken partijen. Initiatiefnemers van het project Sporen in het Zand zijn de Stichting Ons Schellingerland, de VVV Terschelling, de Gemeente Terschelling en Staatsbosbeheer. Het project is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van onder meer Leader II, Provincie Fryslân, Gemeente Terschelling, Staatsbosbeheer, ANWB, VVV Terschelling, de Nederlandse Aardolie Maatschappij, Rederij Doeksen, de Terschellinger Ondernemers Vereniging, Cultuurhistorische Vereniging “Schylge myn Lantse” en diverse particuliere bijdragen.

Kosten. De uitvoering van het plan was in handen van de Stichting Evenementen Terschelling. Voor deze stichting was het mogelijk om een publiek-private samenwerking te realiseren. De totale kosten van het project bedroegen ongeveer € 120.000.

Resultaten

De route is gerealiseerd, de markering is aangebracht, informatiepanelen zijn geplaatst en enkele locaties zijn opgeknapt. Het fietsrouteboekje “Sporen in het Zand” is te koop in verschillende winkels op Terschelling. De projectgroep is verantwoordelijk voor het onderhoud van de route. Hiervoor wordt onder andere de sociale werkvoorziening ingeschakeld. Het onderhoud wordt bekostigd uit de verkoop van boekjes en uit sponsorinkomsten.

Fietsrouteboekje "Sporen in het zand"
(bron: VVV Terschelling)

Wandelgids "Sporen in het zand"

Conclusies

Het project Sporen in het Zand is een voorbeeld hoe cultuurhistorie op eenvoudige wijze toegankelijk gemaakt kan worden voor het grote publiek. Daarnaast ging het hier om een samenwerking van publieke en private instanties en om een verbinding tussen de (lokale) historische vereniging en de recreatiesector. De samenwerking is naar tevredenheid verlopen. Dit blijkt onder andere uit het feit dat er een tweede fase is opgestart en een derde fase in ontwikkeling is. Met deze vervolgfases wordt de route gecompleteerd. Het bijhorende boekje levert een bijdrage in de waardering voor de Terschellinger cultuurhistorie. Het bevat zoveel informatie, dat het als naslagwerk kan fungeren. Ook is er binnen het project inmiddels een wandelboekje ontwikkeld. De trekker hiervan was Staatsbosbeheer. De startpunten van de wandelroutes sluiten aan bij de fietsroute.

Auteur: Patricia Braaksma, met dank aan dhr. E. Zijlstra (Gemeente Terschelling) en dhr. J.Kok (projectgroep Sporen in het Zand).

Bronnen:

- Haartsen e.a. , 2005. Eilanden, beschrijving in het kader van het project CultGis meer landsdekkend. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, directie Kennis, Ede.
- Waddenland. Landschap en cultureel erfgoed in de Waddenzeeregio. Lancewad-Nederland, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij i.s.m. Noordboek, Groningen/Leeuwarden.
- www.sporenihetzand.nl